

УДК 347.973

ПРОБЛЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МОВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Керноз Н.С.

Чернігівський національний технологічний університет

Стаття присвячена висвітленню проблемних питань законодавчого визначення та впровадження мов у національному судочинстві України. Проаналізований зміст поняття «мова судочинства» в різних нормативних актах України. Автор приходить до висновку, що на законодавчому рівні відсутнє єдине (уніфіковане) визначення «мови судочинства». Також існують складнощі щодо передчасного гарантованого впровадження регіональних мов або мов меншин в судочинство України.

Ключові слова: мова судочинства, державна мова, рідна мова, інша мова, якою особа володіє, регіональна мова або мова меншини.

Постановка проблеми. Відсутність чітко визначеного механізму поетапного запровадження в національне судочинство України регіональних мов або мов національних меншин зумовлює необхідність проведення наукового дослідження такої важливої процесуальної засади як мова судочинства, так як чисельні прогалини у вигляді законодавчих розбіжностей, суперечливостей та колізійних законодавчих норм щодо неї мають бути усунені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемність законодавчого визначення та правозастосування мови судочинства в національному судочинстві України досліджувались у працях О.А. Беяневич, С.С. Бичкової, В.В. Городовенко, В.М. Кампа, Н.С. Керноз, В.В. Комарова, Д.В. Мазурик, В.Т. Маляренка, У.А. Мірнович, Ю.В. Назаренко, В.І. Шишкіна, С.Я. Фурси, В.О. Яворівського.

Мета статті. Метою даного дослідження є: на основі аналізу норм чинного процесуального законодавства України та наукових поглядів розкрити зміст поняття «мова судочинства» та її складових в національному судочинстві України та обґрунтувати передчасність гарантованого впровадження регіональних мов в судочинство України положеннями Законів України «Про судоустрій і статус суддів» [3], «Про засади державної мовної політики» [7].

Виклад основного матеріалу. Дослідження правового закріплення мови судочинства доцільно розпочати із встановлення юридичної природи зазначеної процесуальної засади як міжгалузєвої. Хоча статтею 129 Конституції України [1] до основних засад судочинства на віднесена «мова судочинства», але конституційно закріплено, що «законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій». Так, зокрема, п.22 ч.1 статті 7 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України) [2] до загальних засад кримінального провадження відноситься «мова, якою здійснюється кримінальне провадження», яка чітко розкрита статтею 29 КПК України із змісту положень якої до неї відносяться: державна мова, будь-яка інша мова, якою особа достатньо володіє для розуміння суті підозри, рідна мова.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI (далі – Закон № 2453) [3] розкривається мова судочинства і діловодства в судах наступним чином:

«1. Судочинство і діловодство в судах України провадиться **державною мовою.**

2. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

3. Суди використовують **державну мову в процесі судочинства** та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

4. У судах, **поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин** відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, **встановленому процесуальним законом** (від автора – в КПК України використання регіональних мов не передбачено).

5. Використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин **гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України.**

Зробивши екскурс в інші процесуальні кодекси України щодо правового закріплення «мови судочинства», зокрема, в ст. 7 ЦПК України [4], ст. 3 ГПК України [5] та ст.15 КАС України [6], можна констатувати, що законодавець застосував однакову відсылну конструкцію норми, а саме: «Мова (цивільного, господарського, адміністративного – від автора) судочинства визначається статтею 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» [7].

«З'ясування справжнього вигляду норми, розкриття її «прихованого», чи, краще, зашифрованого з міркувань законодавчої техніки змісту і перетворення на визначену потребують додаткових аналітичних зусиль з логічного конструювання всього обсягу норми (з огляду на те, що йдеться про логічну структуру норми)» [8].

Спробуємо це зробити та висловити власні аргументи після системного аналізу ст.14 Закону України «Про засади державної мовної політики» та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [9], яку було ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії європейських мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV [10] із застереженнями, керуючись при цьому положеннями статті 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV [11] відповідно до яких: «*застереження –*

одностороння письмова заява, зроблена при підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього, якою висловлюється бажання виключити або змінити юридичну дію певних положень договору щодо їхнього застосування до України.

Отже, законодавець в статті 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» в зміст «мови судочинства» включає загальноприйняті

Порівняльна характеристика положень Закону № 802 та Закону № 5029

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії європейських мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV	Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI
термін «регіональна мова або мова меншини» – мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави» відповідає вимогам ст.1 Хартії, але в Законі України № 5029 відсутнє таке положення Хартії «не включає діалекти офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів»)	
b) термін "територія, на якій використовується регіональна мова або мова меншини" означає географічну місцевість, де така мова є засобом спілкування певної кількості осіб, яка виправдує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів, передбачених у цій Хартії	територія, на якій поширена регіональна мова (загубили або мова меншини), – територія (географічна місцевість – за Хартією) однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць України (Автономної Республіки Крим, області, району, міста, селища, села), де регіональна мова є засобом комунікації певної кількості осіб, що виправдує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів, передбачених у цьому Законі/
Закон № 5029 не відповідає Хартії, оскільки вона ратифікована за застереженнями. Україна взяла на себе зобов'язання стосовно застосування ст. 9 «Судова влада» лише б) підпункти "a (iii)", "b (iii)", "c (iii)" пункту 1, підпункт "c" п. 2 та п. 3 цієї статті	
до мов таких 13 національних меншин України: 1) білоруської, 2) болгарської, 3) гагаузької, 4) грецької, 5) єврейської, 6) кримськотатарської, 7) молдавської, 8) німецької, 9) польської, 10) російської, 11) румунської, 12) словацької та 13) угорської (п. 2)	18 мов Законом №№ 5029 за : 1) російська, 2) білоруська, 3) болгарська, 4) вірменська, 5) гагаузька, 6) ідиш, 7) кримськотатарська, 8) молдавська, 9) німецька, 10) новогрецька, 11) польська, 12) ромська, 13) румунська, 14) словацька, 15) угорська, 16) русинська, 17) караїмська, 18) кримчацька (ч. 2 ст. 7)
Сторони зобов'язуються, стосовно тих судових округів, в яких чисельність мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдує вжиття заходів, наведених нижче, відповідно до стану розвитку кожної з цих мов і за умови, що використання можливостей, які надаються цим пунктом, на думку судді, не перешкоджатиме належному відправленню правосуддя:	У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цієї регіональною мовою (мовами) ч. 1 ст. 14 Закону відповідає підп. "a (i)", "b (i)", "c (i)" п. 1 ст. 9 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, але Україна їх не ратифікувала Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії європейських мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV. Держава гарантує можливість здійснювати судові провадження цією регіональною мовою (мовами); необхідність забезпечення такої гарантії має враховуватися при доборі суддівських кадрів (ч. 2 ст. 14 Закону № 5029)
b) у цивільному судочинстві та c) під час судового провадження у справах, що стосуються адміністративних питань: iii) дозволяти подання документів і доказів регіональними мовами або мовами меншин; у разі необхідності із залученням усних і письмових перекладачів	допускається подача до суду письмових процесуальних документів і доказів, викладених цією регіональною мовою (мовами), з перекладом, у разі необхідності, на державну мову без додаткових витрат для сторін процесу (ч. 3 ст. 14 Закону № 5029)
***	послуги перекладача з регіональної мови або мови меншини (мов), у разі їх необхідності, надаються без додаткових для цих осіб витрат (ч. 4 ст. 14 Закону № 5029)
a) у кримінальному судочинстві: iii) передбачити, щоб клопотання і докази, у письмовій чи усній формі, не розглядалися як неприйнятні виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини	слідчі і судові документи складаються державною мовою (ч. 5 ст. 14); слідчі і судові документи відповідно до встановленого процесуальним законодавством порядку вручаються особам, які беруть участь у справі (обвинуваченому у кримінальній справі), державною мовою, або в перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють (ч. 6 ст. 14 Закону № 5029)
2. Сторони зобов'язуються: c) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини. 3. Сторони зобов'язуються забезпечити наявність складених регіональними мовами або мовами меншин найбільш важливих національних законодавчих актів і тих документів, які зокрема стосуються осіб, що вживають ці мови, якщо їх наявність не забезпечена іншим шляхом.	
Відповідно решти підпунктів ст. 9 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин Україна їх не ратифікувала, а отже висловила бажання виключити юридичну дію певних положень Хартії щодо їхнього застосування до України. Таким чином Україна не зобов'язана їх виконувати. Це стосується наступних положень ст. 9 «Судова влада»:	
a) у кримінальному судочинстві: i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; i/або ii) гарантувати обвинуваченій особі право користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини; i/або iv) складати, на клопотання, документи, пов'язані з кримінальним судочинством, відповідною регіональною мовою або мовою меншини, у разі необхідності із залученням усних і письмових перекладачів без додаткових витрат для зацікавлених осіб; b) у цивільному судочинстві: i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; i/або ii) якщо сторона має постати перед судом особисто, дозволяти їй користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини без додаткових витрат; i/або c) під час судового провадження у справах, що стосуються адміністративних питань: i) передбачити, щоб суди, на клопотання однієї зі сторін процесу, здійснювали провадження регіональними мовами або мовами меншин; i/або ii) якщо сторона має постати перед судом особисто, дозволити їй користуватися своєю регіональною мовою або мовою її меншини без додаткових витрат; i/або d) вжити заходів для забезпечення застосування підпунктів і та iii пунктів b та c вище, а також будь-якого необхідного використання послуг усних і письмових перекладачів без додаткових витрат для зацікавлених осіб. 2. Сторони зобов'язуються: a) не заперечувати дійсність юридичних документів, складених в межах держави, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини; або b) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини, а також передбачити можливість їхнього використання проти зацікавлених третіх сторін, які не вживають цих мов, якщо зміст документа повідомляється їм особою (особами), яка посилається на нього	

в КПК України: «державну мову», «рідну мову», «іншу мову, якою особа володіє», але на відміну від кримінального судочинства, не тільки *додатково вводить та й декларативно гарантує використання «регіональної мови (мов)».*

Позитивними нововведеннями ч. 1 статті 1 Закону України «Про засади державної мовної політики» є наступні легальні визначення мов:

«**регіональна мова або мова меншини** – мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави;

рідна мова – перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві;

мови національних меншин – мова меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням» [7].

Висновки. Зробивши системний аналіз зазначених Законів, можна дійти таких висновків:

- конституційно унормовується застосування: «української мови як державної»; «мов національних меншин України», зокрема російської; «мов міжнародного спілкування» статтею 10 Конституції України [1]; **а термін «регіональні мови або мови меншин» не є конституційно-правовою категорією;**

- легальне визначення державної мови як «закріпленої законодавством мови, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади державної мовної політики» № 5029) не відповідає положенням ч. 2 ст. 6 того ж Закону № 5029, а саме: «державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, у міжнародних договорах, у навчальному процесі в навчальних закладах (але – прим. авт.) в межах і порядку, що визначаються цим Законом», оскільки «обов'язкове вживання в органах державного управління» **значно вужче, ніж** «обов'язково застосовується при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади...» [12, с. 47-48];

- декларативне гарантування регіональних мов при здійсненні правосуддя в Україні положеннями Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про засади державної мовної політики» є **передчасним**, оскільки **це може бути здійснено лише після внесенням змін**, зокрема: до ст. 10 Розділу I Конституції України (виключно після їх затвердження всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України), до ст. 127 Розділу VIII- щодо вимог до як професійних так і непрофесійних суддів (народних засідателів і присяжних), до ст. 59,64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», до Закону України «Про прокуратуру», до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до усіх процесуальних кодексів ЦПК, КАС, ГПК.

Пропозиції. Статтю першу та ч. 2 статті 6 Закону № 5029 слід привести у відповідність до ст. 10 Конституції України відповідно до якої: «Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» **без неконституційних застережень, які запровадив Закон № 5029.**

Положення ч. 1 статті 4 Закону № 5029 про те, що «основи державної мовної політики визначаються Конституцією України, а порядок застосування мов в Україні – *виключно цим Законом, з норм якого мають виходити інші правові акти, що визначають особливості використання мов у різних сферах суспільного життя*» та ч. 2 статті 4 цього ж Закону № 5029 «якщо чинним міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені в законодавстві України про мови, *то застосовуються норми, які містять більш сприятливі положення щодо прав людини*» є *нетрадиційним та незрозумілим для правозастосування*, а отже потребують приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Нормативні приписи ч. ч. 1, 2, 3, 4 ст. 14 Закону № 5029 «у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам частини третьої статті 8 цього Закону», не відповідають змісту ч. 3 ст. 8 Закону № 5029, так як нею передбачені певні мовні гарантії. Умови використання зазначених мов передбачені ч. 3 ст. 7 цього Закону. Отже, законодавець припустився помилки в ч. ч. 1, 2, 3, 4 ст. 14 Закону № 5029, **тому необхідно внести зміни:** припис «частини третьої статті 8 цього Закону» замінити на «частини третьої статті 7 цього Закону», **за умови що положення ч. ч. 1, 2 ст. 14 будуть визнані конституційними**, оскільки на сьогодні за конституційним поданням 57 народних депутатів України від 10 липня 2014 р. в Конституційному Суді України відкрито провадження щодо відповідності Конституції України Закону України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029.

Привести статтю 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» у відповідність до Конституції України та Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», оскільки *декларативність її положень*, зокрема, *про гарантовану* «можливість здійснювати судове провадження регіональною мовою (мовами)» та «необхідність забезпечення такої гарантії має враховуватися при доборі суддівських кадрів», **не відповідає вимогам, по-перше**, ст. ст. 8, 9, 10, 11, 127, 148 Основного Закону України, *по-друге*, підп. б) п. 4 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», оскільки конституційною імперативною вимогою до суддів як судів загальної юрисдикції так і суддів Конституційного Суду України є володіння виключно «державною мовою», а Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» *прийнятий з застереженнями, які зухвало не враховані в Законі № 5029.*

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88) з наступними змінами.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-4. – Ст. 529 із змінами.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 49 із змінами.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. № 1798-XII. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 6. – Ст. 56 із змінами.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. // Відомості Верховної Ради України – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446 із змінами.
7. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 28.11.2012 р. № 5029-VI. //Офіційний вісник України від 20.08.2012 р. – 2012 р. – № 61. – С. 9, ст. 2471.
8. http://jenessi.net/narisi_pravo/667-8.4.-klasifikacija-norm-prava.html
9. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин України ратифіковано Законом № 802-IV від 15.05.2003 р. // Офіційний вісник від 25.12.2006 р. – 2006 р. – № 50. – С. 379. – Ст. 3381.
10. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 30. – Ст. 259.
11. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 50. – Ст. 540) (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1323-VII 1323-18) від 05.06.2014р. ВВР. – 2014. – № 34. – Ст. 1166.
12. Керноз Н.Є., Назаренко Ю.В. Проблемність впровадження регіональних мов в національному судочинстві України // «Нові виміри прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти»: Збірник наукових праць / Рец.: В.П. Мельник, М.М. Микієвич, В.М. Репецький, І.І. Іжнін. – Львів: Львівський центр міжнародного права та прав людини, 2013. – С. 46-51.

Керноз Н.Є.

Черниговский национальный технологический университет

ПРОБЛЕМНОСТЬ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ВНЕДРЕНИЯ ЯЗЫКОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена освещению проблемных вопросов законодательного определения и воплощения языков в национальном судопроизводстве Украины. Проанализировано содержание понятия «язык судопроизводства» в различных нормативных актах Украины. Автор приходит к выводу, что на законодательном уровне отсутствует единое (унифицированное) определение «языка судопроизводства». Также существуют сложности относительно преждевременного гарантированного внедрения региональных языков или языков меньшинств в судопроизводство Украины.

Ключевые слова: язык судопроизводства, государственный язык, родной язык, другой язык, которым лицо владеет, региональный язык или язык меньшинства.

Kernoz N.E.

Chernihiv National Technological University

PROBLEMS WITH LEGISLATIVE DEFINITION AND IMPLEMENTATION THE LANGUAGE IN NATIONAL LEGAL PROCEEDINGS UKRAINIAN

Summary

Article dedicated to clarifying the problem of legislative definition the language of justice and implementation it into the Ukrainian judicial system. The term 'language of justice' was analyzed. Author concluded that there are any unified definition of 'language of justice'. So, there are a lot of difficulties in guaranteed implementation of regional or minority languages in Ukraine justice.

Keywords: language of justice, state language, native language, another language, regional or minority language.